LEGEA NATURALĂ ŞI DREPTURILE OMULUI

Pierre Manent s-a născut în 1949, la Toulouse. După obținerea diplomei la École Normale Supérieure, a devenit asistentul lui Raymond Aron la Collège de France. A fost redactor-șef al publicației trimestriale *Commentaire*, înființată împreună cu ilustrul său maestru. A predat filozofia politică la École des Hautes Études en Sciences Sociales din cadrul Centrului de Cercetări Politice „Raymond Aron". Prin activitatea sa, Pierre Manent a contribuit la redescoperirea tradiției liberale franceze, impunându-se, în Franța și la nivel mondial, ca una dintre cele mai importante personalități în domeniul filozofiei politice contemporane.

Opera: *Tocqueville et la nature de la démocratie*, 1982; *Les Libéraux*, 1986; *Histoire intellectuelle du libéralisme. Dix leçons*, 1987 (trad. rom. *Istoria intelectuală a liberalismului*, Humanitas, 1992); *La Cité de l'homme*, 1994 (trad. rom. *Cetatea omului*, 1998); *Naissances de la politique moderne. Machiavel, Hobbes, Rousseau*, 1997 (trad. rom. *Originile politicii moderne. Machiavelli, Hobbes, Rousseau*, 2000); *Cours familier de philosophie politique*, 2001 (trad. rom. *O filozofie politică pentru cetățean*, Humanitas, 2003); *La Démocratie de notre temps* (cu M. Gauchet, A. Finkielkraut), 2002; *L'Amour et l'amitié d'Allan Bloom* (trad. fr.), 2003; *Une éducation sans autorité ni sanction?* (cu A. Renaut și A. Jacquard), 2004; *La Raison des nations*, 2006 (trad. rom. *Rațiunea națiunilor. Reflecții asupra democrației din Europa*, 2007); *Ce que peut la littérature* (cu A. Finkielkraut, M. Ozouf și S. Julliard), 2006; *Enquête sur la démocratie. Études de philosophie politique*, 2007; *Les Métamorphoses de la cité. Essai sur la dynamique de l'Occident*, 2010 (trad. rom. *Metamorfozele cetății. Eseu despre dinamica Occidentului*, Humanitas, 2013); *Le Regard politique. Entretiens avec Bénédicte Delorme-Montini*, 2010 (trad. rom. *Știința politică autentică. Un dialog cu Bénédicte Delorme-Montini*, 2013); *Montaigne. La vie sans loi*, 2014; *Situation de la France*, 2015 (trad. rom. *Musulmanii, obstacolul inedit. Situația Franței*, 2016); *La loi naturelle et les droits de l'homme*, 2018; *Pascal et la proposition chrétienne*, 2022 (trad. rom. *Pascal și proiectul creștin*, Humanitas, 2024); *Pourquoi la loi naturelle?*, 2024.

Pierre Manent

LEGEA NATURALĂ ȘI DREPTURILE OMULUI

Traducere din franceză de
Cristian Preda şi Miruna Tătaru-Cazaban

HUMANITAS

Traducerea capitolelor 1–2 şi 6 a fost realizată de Cristian Preda,
iar cea a capitolelor 3–5, de Miruna Tătaru-Cazaban.

Redactor: Mona Antohi
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Georgeta-Anca Ionescu
DTP: Florina Vasiliu, Veronica Dinu

Tipărit la Tipo Lidana – Suceava

Pierre Manent
La loi naturelle et les droits de l'homme
© Presses Universitaires de France, 2018
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2026, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Manent, Pierre
Legea naturală şi drepturile omului / Pierre Manent;
trad. din franceză de Cristian Preda şi Miruna Tătaru-Cazaban. –
Bucureşti: Humanitas, 2026
ISBN 978-973-50-9429-4
I. Preda, Cristian (trad.)
II. Tătaru-Cazaban, Miruna (trad.)
341

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021 / 408 83 50, fax 021 / 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Cuprins

1. MIZA LEGII NATURALE 7
Marea contradicţie sau nodul imposibil de desfăcut 8
Starea de natură şi natura nudă 15
Naturalizare şi denaturalizare 20
„Căsătoria pentru toţi“ 25

2. POVEŢELE FRICII 28
Punctul de vedere teoretic şi declasarea politicului 30
Machiavelli, idealismul şi realismul 35
Condiţia umană şi condiţia creştină 49

3. ORDINEA STATALĂ LIPSITĂ DE DREPT ŞI DE LEGE . . . 59
Omul este fiinţa care are drepturi 62
Problema creştină 74
Semnificaţia statului 77
Problema practică 80

4. LEGEA CA SCLAVĂ A DREPTURILOR 84
Subiectul „autonom“ 86
Legea îndreptată împotriva ei înseşi 91
Legea politică în istoria modernă 99
Dreptul de a fi tot ceea ce vrem să fim 102
Dreptul la un venit universal 107

5. INDIVIDUL ŞI AGENTUL 109
Laissez-faire, laissez-passer 113
Obstacolul morţii 116
Statul şi guvernarea 120

6. LEGEA NATURALĂ ŞI MOTIVELE OMENEŞTI 129
Problema motivelor omeneşti 131
Problema legii naturale 138
Explicitul şi implicitul 143
Primatul poruncii 146

CAPITOLUL I

Miza legii naturale

La invitaţia catedrei Étienne Gilson şi a decanului Philippe Capelle-Dumont, căruia îi mulţumesc pentru încredere şi încurajări, m-am apucat, fără a sta prea mult pe gânduri, să analizez o noţiune – legea naturală – care are următoarea caracteristică: a fost discreditată în chip radical de filozofia modernă şi este astăzi dispreţuită de absolut toate minţile luminate.[1] Acestea o exclud din dezbaterea publică, din pricina presupusului ei caracter arhaic şi pentru că ar fi un obstacol în calea recunoaşterii şi aplicării drepturilor omului. Nu se poate afirma că ea şi-ar fi pierdut cu totul onoarea, fiindcă face obiectul unor studii savante, istorice sau sistematice, iar anumite părţi ale gândirii catolice continuă să o folosească, considerând că este o noţiune pertinentă sau chiar indispensabilă pentru orientarea în lumea umană. În orice caz, exilată în trecut sau mărginită la o tradiţie unică şi singulară, chiar dacă venerabilă, legea naturală lipseşte din dezbaterile morale şi politice, în cadrul cărora ea a jucat pe vremuri un rol central. S-ar putea spune – prin urmare – că tocmai absenţa ei sau decretul care a declarat-o ilegitimă contribuie azi la apariţia unei dezbateri publice sau a unui simulacru de dezbatere publică.

[1]) Cele şase conferinţe din acest volum au fost ţinute în luna martie 2017 la Institutul Catolic din Paris.

Cam aşa aş rezuma – poate un pic arogant, dar, cred eu, cu destulă fidelitate – situaţia rezervată legii naturale, noţiunii sau principiului legii naturale.

Marea contradicţie sau nodul imposibil de desfăcut

Cu toate că orice minte respectată şi influentă vrea să ne descurajeze să facem un pas cât de mic în direcţia problemei legii naturale, aceasta vine spre noi, sub o formă care – ce-i drept – e greu de recunoscut, într-o contradicţie foarte publică şi care ne încurcă tot mai mult pe zi ce trece. Despre ce contradicţie e vorba? Am impresia că, în funcţie de interesul şi atenţia noastră, uneori recurgem fără ezitare la un criteriu universal care reclamă şi obţine adeziunea oricui la propria raţiune, iar alteori respingem orice reflecţie despre un asemenea criteriu şi ne şi felicităm pentru că am luat o asemenea decizie. Într-adevăr, în funcţie de locul la care ne uităm – „acolo“ sau „aici“ –, noi respingem fără scrupule orice idee despre o normă universală ori, dimpotrivă, suntem încântaţi să recurgem la ea. Când spun „noi“, am în vedere cetăţenii democraţiilor moderne, întrucât aderă la ideea dreptăţii, pe care progresul Luminilor pare să o fi validat şi care-şi găseşte expresia canonică în filozofia drepturilor omului. Prin „aici“ desemnez – oarecum expeditiv – ansamblul Occidentului, iar prin „acolo“ – ceea ce se află în afara acestei zone. Mai precis, „aici“ e teritoriul uman în care cetăţenii luminaţi, adică informaţi în privinţa drepturilor lor şi, în general, a drepturilor omului, *acţionează*; „acolo“ e teritoriul uman la care respectivii cetăţeni luminaţi *se uită* şi în care ei nu trăiesc şi nu acţionează în mod obişnuit, nefiindu-i cetăţeni.

Mintea noastră îşi schimbă forma şi asumă demersuri cu totul diferite, după cum acţionăm sau privim, întrucât suntem cetăţeni sau, dimpotrivă, observatori. Atunci când privim „acolo“, spre „culturile“ sau „civilizaţiile“ din afara teritoriului nostru, care sunt „exotice“ în sensul propriu al termenului, care au furnizat materie de o infinită diversitate ingeniozităţii etnologilor şi care continuă să trezească curiozitatea turiştilor, ne facem o datorie şi un merit din *a nu le judeca*, ne mândrim că nu suntem şocaţi de purtările uneori foarte şocante pe care le observăm şi care capătă – pentru noi sau pentru filozofia care ne ghidează – un sens rezonabil sau acceptabil, în orice caz *inocent*, în întregul organizat şi coerent care este „cultura“ la care ne referim. În schimb, atunci când vine vorba despre teritoriul în care acţionăm, în care suntem cetăţeni, nu lăsăm nici măcar o piatră la locul ei, zelul nostru reformator e neobosit, şi judecăm întotdeauna cu mare asprime ordinea socială şi ordinea morală, considerând că au cu siguranţă ceva iraţional, inadmisibil şi vicios. „Acolo“ am roşi la gândul că le-am putea pretinde să schimbe ceva din „obiceiurile“ lor. „Aici“, opinia dominantă, cea care legiferează, consideră drept reprobabilă orice intenţie de a păstra ceva din „obiceiurile noastre“. „Acolo“ ne suspendăm judecata, întrucât trebuie să ne ferim cu orice preţ, referindu-ne la obiceiurile „exotice“, să sugerăm sau să lăsăm să se creadă că modul nostru de viaţă ar putea fi superior modului lor de viaţă. „Aici“ suntem în mod constant împinşi să gândim pentru a reforma, şi ar fi inadmisibil să lăsăm lucrurile aşa cum sunt, fiindcă nimic nu e mai urgent şi mai drept pentru noi, bărbaţii şi femeile de azi, decât să recunoaştem, să declarăm şi să punem în valoare drepturile noastre, toate drepturile noastre, drepturile omului.

Această diviziune a spiritului caracterizează atitudinea progresistă pe care am îmbrăţişat-o atunci când a început surparea imperiului occidental. Ea continuă să domine spiritul public, chiar dacă trezeşte o îngrijorare crescândă, de când „oamenii de acolo“ au început să vină în mare număr „aici“, iar „obiceiurile“ lor s-au instalat în locul în care acţionăm şi nu mai caracterizează doar ţinuturile pe care le privim sau pe care le vizităm. Este adevărat că, estompând linia de demarcaţie dintre „noi“ şi „ei“, globalizarea a încurajat extinderea criteriilor noastre la ansamblul populaţiilor lumii. În particular, e adevărat că ONG-urile sau instituţiile internaţionale duc campanii foarte active pentru drepturile femeilor sau drepturile copilului în întreaga lume, campanii care se adresează în mod explicit şi chiar în mod emfatic tuturor fiinţelor umane, indiferent unde trăiesc. Dar în felul acesta diviziunea despre care vorbesc nu este depăşită, ci e mai degrabă consolidată sau devine şi mai tulburătoare. Într-adevăr, pe de o parte, afirmăm că drepturile omului sunt un principiu riguros universal, valabile pentru fiecare fiinţă omenească, fără excepţie; pe de altă parte, afirmăm că toate „culturile“, toate formele de viaţă sunt egale şi că orice evaluare care ar tinde să le judece, în sensul tare al termenului, şi care ar intenţiona astfel să le ierarhizeze în chip just ar fi discriminatoare, sau altfel spus că orice judecată propriu-zisă ar atenta la egalitatea fiinţelor umane. Pe de o parte, toţi oamenii sunt egali; pe de altă parte, toate „culturile“ au dreptul la un respect egal, inclusiv cele care violează egalitatea fiinţelor umane, de pildă, aşa cum e adeseori cazul, menţinând femeile într-o condiţie de subordonare. Toate culturile sunt egale întrucât sunt compuse din fiinţe umane şi create de acestea: dacă aşez pe o treaptă inferioară o cultură întrucât ea pune femeile pe o treaptă inferioară, cobor toate fiinţele umane

care o alcătuiesc, suscitând prin judecata mea tocmai inegalitatea pe care o respingeam şi pe care îmi propuneam s-o combat. Se întâmplă adesea ca una şi aceeaşi persoană să se indigneze în privinţa condiţiei femeilor în lumea musulmană şi în aceeaşi clipă să condamne orice evaluare peiorativă sau critică despre islam ca ansamblu uman şi formă de viaţă.

Recunoaştem un criteriu universal, îi proclamăm validitatea şi judecăm potrivit acestui criteriu nu numai „aici", ci şi „acolo", dar în acelaşi timp, în mod straniu, reducem amplitudinea acestei judecăţi – ne „reţinem" – când vine vorba despre aplicarea lui efectivă „acolo", inclusiv atunci când acel „acolo" e al „oamenilor de acolo" veniţi „aici". Ne temem ca, judecând purtarea concetăţenilor noştri dintr-o altă „cultură" potrivit criteriului universal la care ne raportăm, să nu cumva să introducem între „ei" şi „noi" o inegalitate care să contrazică acest criteriu. Nu numai că acest criteriu este pe de-a-ntregul aplicabil doar „la noi", dar el ni se aplică efectiv doar „nouă", adică acelor cetăţeni care nu vin de „acolo". Un sociolog eminent, specialist recunoscut în chestiunea islamului, îi respinge pe creştinii care exprimă public rezerve faţă de „drepturile LGBT", căci contrazic în acest fel „valorile comune europene", dar declară că islamul „nu neapărat liberal" al „noilor elite musulmane" este „compatibil cu societăţile noastre moderne". Olivier Roy refuză în mod explicit în cazul creştinilor ceea ce se abţine să judece în cazul musulmanilor[1]. Criteriul drepturilor omului este aplicat fără vreo precauţie, fără vreo rezervă sau circumstanţă atenuantă nu doar „la noi", ci „nouă". Dispunem astfel de un criteriu universal al drepturilor omului, judecăm în virtutea lui şi, în acelaşi

[1]) Olivier Roy, *Le Djihad et la Mort*, Seuil, Paris, 2016, pp. 99 şi 161.

timp, în funcţie de cazul la care ne referim, el ne porunceşte sau ne interzice să judecăm. Autoritatea de-acum exclusivă a drepturilor omului excită şi simultan împiedică facultatea noastră de judecată. Mai precis, ea provoacă dorinţa noastră de a judeca, punând însă piedică facultăţii de a judeca. Ea zămisleşte o dublă presiune contradictorie, care este în mare parte responsabilă pentru confuzia dezbaterii publice despre cea mai bună modalitate de a asigura coeziunea socială şi prietenia civică.

Filozofia drepturilor omului îşi întemeiază validitatea superioară şi, până la urmă, exclusivă pe universalitatea sa: ea este „cea mai universală", e valabilă pentru oricare fiinţă umană, oriunde s-ar afla. În acelaşi timp, aşa cum tocmai am văzut, ea nu doar că se loveşte de diversitatea obiceiurilor omeneşti, ba chiar o încurajează în mod paradoxal: deşi ar respinge, în numele drepturilor omului, o apucătură oarecare, ea ajunge până la urmă să o justifice ori cel puţin se abţine s-o judece, întrucât judecata ar risca să conducă la concluzia că respectivul mod de viaţă ar fi inferior, contrazicând astfel principiul egalităţii, aflat în inima drepturilor omului. Cum se face că o filozofie care pretinde cea mai mare libertate şi egalitate între oameni poate vădi atâta îngăduinţă faţă de diversitatea omenească, atât de bogată în forme de viaţă zgârcite cu libertatea şi egalitatea? Aş vrea să sugerez următorul lucru: diversitatea aproape nelimitată a formelor de viaţă vădeşte capacitatea aproape nelimitată a omenirii de a se produce pe sine – de a se produce *fără vreo regulă şi fără vreun criteriu*, indiferent că regula sau criteriul îşi extrag forţa din natura umană sau din raţiunea umană. Văzută din această perspectivă, cea mai barbară lege pare o dovadă foarte specială de libertate, în sensul unei libere zămisliri a formei